MIŞCĂRILE ŢĂRĂNEŞTI DIN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI DIN ANUL 1790. CONTRIBUŢII DOCUMENTARE (II)

de

GHEORGHE GORUN

Continuăm publicarea documentelor referitoare la mişcările ţărăneşti din nord-vestul Transilvaniei din anul 1790, începute în *Crisia*, XVI, din 1986 (p. 187—216), ce au fost descoperite în cursul cercetărilor arhivistice întreprinse la Debreţin (R. P. Ungară), din luna februarie 1986, cînd am găsit 7 documente care aparţin aceleiaşi problematici, aruncînd lumină asupra unor detalii ale mişcării ţărăneşti din acel an. Ele se înscriu — cronologic — în continuarea documentelor publicate deja.

La 25 aprilie 1790, vice-comitele din comitatul Szabolcs scrie vice-comitelui bihorean, Péchy Emeric, arătîndu-se îngrijorat de rumoarea ce domneşte în rîndul ţărănimii, în parte adevărată, în parte falsă, dar oricum periculoasă pentru liniştea şi siguranţa publică (doc. nr. 1). Din această cauză îndeamnă la vigilenţă şi la luarea unor măsuri prudente, mai ales împotriva suspecţilor, a celor ce vagabondează din loc în loc, fără paşapoarte, să urmărească cu atenţie declaraţiile ţărăneşti împotriva funcţionarilor şi nobililor, precum şi a scrierilor ce îndeamnă la răscoală, pe care să le cerceteze neapărat. Totodată, cere să fie informat, la rîndul său, de evenimentele mai serioase pe care le descoperă, pentru a da de urma eventualilor vinovaţi.

La 1 mai 1790, vice-comitele bihorean Péchy Emeric răspunde scrisorii vice-comitelui din Szabolcs, în care îl informează că încă înainte de a primi scrisoarea acestuia, din 25 aprilie 1790, a luat măsuri împotriva străinilor, a suspecţilor şi a celor care circulă fără paşapoarte, pe care juzii locali trebuie să-i reţină şi să-i predea magistraţilor comitatului (doc. nr. 2). La rîndul său, îl chestionează pe vice-comitele vecin asupra originii rumorii ce domneşte în rîndul ţărănimii, care este cauza acestei rumori şi ce urmăresc în definitiv.

La 14 mai 1790 răspunde întrebărilor vice-comitelui bihorean însuşi comitele suprem al comitatului Szabolcs (doc. nr. 3). Acesta îl informează pe Péchy Emeric că în comitatul Zemplén au fost găsite copii ale unei circulare ţărăneşti, iar în comitatul său au fost găsite, în decurs de două luni, trei anonime ţărăneşti. Bineînţeles, vede ca necesar a se urmări cine sînt autorii şi promotorii acestor petiţii anonime, cine sînt propagatorii lor, care trebuie să fie prinşi, cercetaţi, iar vecinii informaţi asupra împrejurărilor.

La 25 mai 1790 vice-comitele bihorean Péchy primeşte un intimat din partea Consiliului locumtenenţial, semnat de contele Zichy Carol, al cărui

https://biblioteca-digitala.ro

ton este curios de moderat (doc. nr. 4). Se vorbește în termeni generali de răufăcători care atentează la fericirea publică, dar fără referiri directe la țărănime. Îndeamnă în schimb la moderație, la abținerea de a vorbi în public, în congregațiile nobiliare sau în alte părți despre lucruri ce pot provoca agitații în rîndul plebei, ba chiar se referă la tonul pe care îl folosește stăpînul de pămînt în relațiile sale cu supușii, ce trebuie să fie de asemenea moderat. Credem că nu multe sfaturi de acest gen a dat Consiliul locumtenențial de-a lungul existenței sale, dar la 25 mai 1790 le-a scris, semnat și parafat. În spatele acestui intimat distingem — cu siguranță — figura împăratului Leopold, a cărui poziție în această chestiune o cunoaștem deja din partea întîia a acestei lucrări.

La 27 mai 1790 vice-comitele Péchy răspunde scrisorii din 14 mai 1790 a comitelui suprem Sztárai Mihai (doc. nr. 5). Încă nu a primit intimatul Consiliului locumtenențial din 25 mai 1790 ce îndeamnă la moderație în relațiile cu supușii, din această cauză Péchy adoptă în problema circularelor anonime o rezolvare ambiguă. Vigilenței sale i-au scăpat atît autorul, cît și circularele anonime. În interesul succesului dietei care urmează să înceapă, preferă să opteze pentru formula sugerată de cardinalul-primat și să lase sufletul poporului pe seama episcopilor lor, cărora le va scrie în viitor.

Ultimele două documente (nr. 6 și 7), datate amîndouă în aceeași zi de 7 iunie 1790, au același obiect: problema dezertorilor din regimentul Devins, arestați de comitatul Maramureș. Cîțiva din ei sînt trimiși la Oradea, la comandamentul regimentului, prin vice-comitele sătmărean Cseh Francisc. Péchy desface scrisoarea de însoțire și sesizează că este vorba de o treabă în legătură cu rumoarea ce circulă în rîndul țărănimii din comitatele vecine: soldații au dezertat fiind chemați acasă de părinții și familiile lor, înainte ca proiectata răscoală să înceapă. Drept pentru care semnalează vice-comitelui sătmărean Cseh Francisc faptul că soldații au dezertat la cererea familiilor lor, sub pretextul că nobilimea este sub arme. Cere ca dezertorii ce au fost reținuți la Carei să fie izolați, mai ales Varga Ioan, ce pare a fi un conducător, pentru a nu putea intra în legătură cu ai săi de acasă. Ultima scrisoare, adresată vice-comitelui comitatului Szabolcs semnalează acestuia descoperirea pe care a făcut-o și pericolul ce se conturează la orizont, ca soldații să se alăture părinților lor într-o eventuală răbufnire, ceea ce putea să aibă în viitor urmări incalculabile pentru nobilime.

Aceste documente dovedesc, cu prisosință, că în spațiul transilvănean nord-vestic și în cel vecin cu acesta din Ungaria de est și Slovacia, țărănimea se pregătea, în primăvara anului 1790, cu adevărat, de declanșarea unor mișcări sociale, indiferent dacă împăratul Leopold al II-lea și-ar fi dat sau nu girul. Și numai vigilența autorităților și măsurile de preîntîmpinare luate din vreme au putut bloca declanșarea acestora. În acest sens, cele șapte documente, pe care le publicăm în continuare integral, aduc însemnate precizări.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXE

1

1790 aprilie 25, Nagy Kálló

SPECTABILIS AC PERILLUSTRIS DOMINE VICE COMES DOMINE MIHI SINGULARITER COLENDISSIME!

In hac felici quam vivimus rerum conversione, quam facile et quam multa pro modulo depravatae, non nunquam vives intra debitos iusti, aequique cancellos, retineri queuntis humanae naturae, bono ordini, publicaeque tranquillitati adversa contingere possint, nemini, historiarum, vel levem notitiam habenti dubium esse potest. Quam varii, et quam diversi, inter omnium ordinum regnicolas, imo ipsos etium rusticos, hisce temporibus circumferantur rumores, imo partim vera, partim falsa, partim etiam statui publico, et securitati periculosa, sparsim agitentur, foveanturque principia, spectabili dominationi vestrae probe notum esse nullus ambigo. Quia vero in iis, quae publicam tranquillitatem concernunt, nunquam suprabundans cautela, nunquam sufficiens provisio, fieri, adhiberique possit, illis denique, qui vi etiam publicorum suorum miniorum pro ea, evigilari necessitentur, ad omnes, vel minimas circumstantias, quae quaqua demum ratione periculose evadere possent sedule advertendum sit: ea propter praesentibus spectabilem dominationi vestram, ex incumbentia officii mei interpellandam habeo, quatenus eas, in gremia inclyto comitatus directioni suae concrediti quo ocyus, omni tamen cum circumspectione, et prudenti arbitrio facere dignetur dispositiones, ut omnes suspecti, vagabundi, de loco in locum absque legitima ratione, sine fidedignis passualibus oberrantes, plebem nefors falsis rumoribus, aut plane ad inquietudinem directis principiis implentes, tanto magis contra magistratum, nobilitatem, aut dominos suos terrestres, verbis, facto, aut scriptis seditiosis concitantes sedule observentur, detineantur, investigationi, et quaestioni subjiciantur, invinculenturque. In casu porro detegendi nefors (quod deus clementissime avestere dignetur) alicujus motus taciti, aut aperti, vel iniquorum pacis publicae proditorum illico eatenus respectivos dominos. Vicinorum inclytum comitatuum vice comites, genuine et circumstantialiter informare haud gravetur; omnes interim suos eo convertendo conatus, ut malum in herba enecari possit. Quod dum ex zelo erga bonorum eharissimae patriae publicum, imminentium etiam regni comitiorum, et sub illis, quam citissime evenire queuntium disturbiorum, ratione id exigente, quam impensissime commendarem, debito cum cultu persevero

Spectabilis dominationis vestrae

Nagy Kálló die 25a aprilis 1790

devinctissimus paratissimus servus
Josephus Király de Szathmár m.p.
Inclyti comitatus de Zabólcs actualis,
et inclyti comitatus Unghensis electus
ordinarius vice comes

Verso: Spectabili ac perillustri domino Emerico Péchy de Péch Ujfalu, inclyti comitatus Bihariensis substitutus vice comiti (titt., titt.). Dominus mihi singulariter colendissimo

Ex officio Magno Varadini

(Originalul în Hajdu-Bihar megyei levéltár (Arhiva judeţului Hajdu-Bihar), Debrecen — R. P. Ungară, *fond Biharmegye közgyülései iratok* (Actele congregaţiei nobiliare a comitatului Bihor), dos. IV.A.11/5, Acta emeritorum magistratualium et advocatorum, nr. 27, f. 7; sigiliu ceară roşie)

https://biblioteca-digitala.ro

2

1790 mai 1, Oradea

DOMINO VICE COMITI COMITATUS ZABOLCSIENSIS JOSEPHO KIRÁLY DE SZATHMÁR

Várad Olaszi 1a maii 1790

Antequam literae praetitulatae dominationis vestrae sub dato 25ae aprilis expeditae horsum pertigissent, jam ante aliquot dies pervenerunt isthuc rumores de ocultis motibus valachicae plebis, de quibus licet nihil certi adhuc constat, nihilominus ex ratione conservandae securitatis publicae tales tunc statim per me in gremio totius hujus comitatus factae sunt dispositiones: ut omnes extranei, suspecti et nullis passualibus provisi homines per locorum iudices intercipiantur, et officialibus magistratualibus resignentur. Ut autem respectu eorum, quae per praetitulatam dominationis vestram de rumoribus et motibus rusticae plebis in generalitate duntaxat notificantus pro exigentia circumstantiarum opportuna disponere possim. Eandem praetitulatam dominationis vestram hisce officiose requirendam esse duxi: quatenus me desuper uberius informare haud gravatim velit: unde isti rumores originem trahant? quid sit eorum obiectum? et quae caussa, quod plebs seditionem novere intendat? ut his praevie cognitis accomodae possint disponi. Caeterum officiosam et nunc suam praetitulatae dominationi vestrae hoc in obiecto correspondentiam ultro quoque expeto, et favoribus commendatus persevero.

Spectabilis dominationi vestrae

Várad 1o mai 1790

(*Ibidem*, f. 10. Concept)

3

1790 mai 14, Nagy Kálló

SPECTABILIS AC GENEROSE DOMINE VICE COMES!

Quantum innocenti nobilitati hungaricae, si contemnatur aut non ea, qua par est, sapientia, divina auxiliante providentia anteverti studeatur, immineat exitiale malum, ex acclusa feralium rusticanorum circularium, in gremio inclyto comitatus Zemplénensi circa Tybiscum interceptarum copia, uberius lachrimabundeque perspiciet spectabilis dominationis vestra.

Execrabile hocce scriptum contemnendum haud esse, praeter ipsimet fatalem tenorem, et horribilem continentiam, vel id animum meum permovere potuit, et debuit, quod jam tria anonimis rusticorum suflaminatorii diversis vicibus in hocce comitatu spatio duorum mensium intercepti sint libelli, priores tamen duo hoc tertio, et quoad spiritum, et quoad auctorem longe diversi sunt, et neque tantae esse potuerunt considerationis.

Hocce adeoque tantae impietatis, et scelerum incentorium scriptum, sine mora, et ulteriori cunctatione praetitulatae dominationi vestrae eo fine copialiter copialiter transmittendum habeo, ut in gremio directioni suae concrediti comitatus, ad observanda tanti rusticani motus vel minima indicia, auctores promotoresque, medio domini domini magistratualium potiorumque dominorum terrestralium sollertissime invigilare, detegendos nefors incentores, aut propagatores, necessaria tamen cum circumspectione incaptivari curare, vicinos comitatuum vice comites in omni vel minimo casu genuine, et circumstantialiter informare, verbo omnia pro communi omnium salute provide simul, et sapienter ordinare haud gravetur.

Esto quidem in hodiernum diem nulli tam fatalis animorum rusticorum agitationis actus apereti, vel tanti, hucdum in hoc gremio observati sint probe tamen

https://biblioteca-digitala.ro

gnarus plebem infirmam, ad omnes vel levium rumorum auras quasvis innovationes praedae spe, aut vindictae cupidine ductam, promissimam esse, et non dificili spe ad quaevis scelerum genera, per similium iniquitatis consiliorum suggestionem induci posse. Ea propter ad sui patriaeque, et charissimorum pignorum, amicorum, et fratrum amorem, verbo omnia ea quae saeva esse possunt, praetitulatam dominationis vestram enixe, una ac officiose rogo, velit pro rei quantitate, et circumstantiarum exigentia abrupta omni nova, et cunctatione eas, quae maturo suo aliorum etiam gravissimorum virorum consilio necessariae fove iudicabuntur, quam citissime dispositiones facere. Penes quorum tristissimam significationem sinceri favoribus commendatus persevero.

Praetitulatae dominationis vestrae

Nagy Kálló 14a maii 1790

obsequissimus servus
Comes Michael Sztáray m.p.
Supremus comes

Verso: Spectabili ac generoso domino Emerico Péchy de Péch Ujfalu inclyto comitatus Bihariensis vice comiti

Ex officio

Magno Varadini

percepit 24 mai 1790

(*Ibidem*, f. 13. Original)

4

1790 mai 25, Buda

15830 **PERILLUSTRIS AC GENEROSE DOMINE NOBIS OBSERVANDE!**

Siquidem neminem latere possit, nullo non tempore malevolos aliquos reperiri, qui in perturbatione felicitatis publicae privatam suum utilitatem invenire intuntur, omnemque occasionem virus suum hoc fine exerendi quaerere consveverunt hinc Consilium hoc Regium Locumtenentiale spectatis modernis rerum circumstantiis studio antevertendi omnis, quod respublica capere posset detrimenti, praetitulatae dominationis vestrae praecipue comendandum duxit, ut in cunctos motus, et specialiter inquietorum scripta, si quae ad irritandos animos spargerentur vigili intendat oculo, tristem, quem producere possent effectum omni meliori modo praevertere satagat, et eveniente casu horsum medio etiam extraordinarii cursoris referre noverit.

Et cum ad praevertendum hoc, quod non plane vane praemetuitur malum, plurimum censerat, si nobilitas tam in privatis concursibus, quam praesertim in publico, et occasione congregationum ab omnibus talibus propositionibus abstinent, quae plebem eo inducere possent, ut suspecatus nobilitatem eorum, quae sub priori regimine in sublevamen ejusdem constituta sunt imulationum desiderare; si item domini terrestres cum subditis suis omni cum moderatione agent, nec quidquam ab iis desideraturi sunt, quod vigore novissimarum resolutionum vetitum est, idcirco praetitulatae dominationi vestra gremialem nobilitatem hac ratione omni tamen, quam rei natura exigit, cum circumspectione inviatura est. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Budae die vigesimo quinta maii anno millesimo septingentessimo nonagesimo celebrato

Praetitulatae dominationis vestrae

Ad officia parati
Comes Carolus Zichy m.p.
Franciscus Skerlecz m.p.
Antonius Holczmann m.p.

Domini vice comiti comitatus Bihariensis. Collatum Skerlecz m.p.

https://biblioteca-digitala.ro

Verso: 15830 Consilium Locumtenentiale Hungaricum
Perillustri ac generoso domino n.n. ordinarius vice comiti inclyto comitatus Bihariensis nobis observando
Magno Varadino

Ex officio

percepit 10 iunii 1790

(*Ibidem*, f. 36. Original)

5

1790 mai 27, Oradea

ILLUSTRISSIMO DOMINO COMITI MICHAELI SZTÁRAI SUPREMUS COMITI ZABOLCSIENSI

Várad 27a maii 1790

Ea quae antea vagis rumoribus ferebantur, ex gratiosis illustritatis vestrae de dato 14 maii anno currentis litteris uberius intellexi. Horret animus vel ad memoriam eorum, quae in communicato pari legi, avertatque deus malum, quod scelessum istud hominum genus seditiosi hujus scripti auctor meditatus, ego cum exiguo meo magistratu omnem curam adhibebo, ne quid in comitatu hoc evenire posseo, quod nostram vigilantiam effugeret. Caeterum siquidem externiis et apertis mediis uti nec de tempore, nec prudentiae sit, religio in subsidiam vocanda esset comitatus noster requisivit eminentissimum dominum cardinalem et primatem ut pro optato diaetae successu per regnum publicum preces labeantur: fors oportuna haec esset occasio, hanc precum per suam eminentiam praescribendam formulam ad sedandos populi animos dirigere et in precibus plebem, de debita erga status et ordines paritione edocere, ut sic se ad servandum tranquillitatem religioso tali actu obliget. Huic conformite est huic scriptum etiam R.D. suo per intendenti Debreczinensi, sed fors operae pretium esset etiam reliquis omnius religionum episcopis eo respective superintendentibus scribere quod ipsum eo fine illustritate vestrae insinuandum esse duxi, ut si medium hoc illustritati vestrae placuerit suo loco proponere dignetur. In reliquo gratiis illustritatis vestrae commendatus singulari et constanti cultu persevero

Illustritatis vestrae

humillimus servus

Verso: expeditus 28a maii 1790

(*Ibidem*, f. 11. Concept)

6

1790 iunie 7, Oradea

SPECTABILI DOMINI VICE COMITI SZATMARIENSI FRANCISCI CSEH

Az ur vice ispány ur levele és az által küldött katonák beszédei engem arra vittek, hogy az ide való militaris praefecturankhoz szolló leveleket fel bontanam. Ezekben a desertorok fassioit találván, azt látom, hogy ez a desertio a Szabólts vármegyei parasztok munkája, mert Nagy Kállóból az helység petsétye alatt iródott levél a Nagy Károlyban maradott Varga Jánosnak, hogy jöjjenek haza mert a nemesség fegyverben vagyon. Mitsoda consequentiája lenne ennek, ha az katona-

https://biblioteca-digitala.ro

ság a köz nép mellé adná magát könnyü által látni. Jónak itélném azért ha az ur vice ispány uram mig már ott maradnak, különösen vigyáztatnia arra hogy nevezetesen a Szabolts vármegyeiek ezzel a Varga Jánossal ne sokat tanátskozzanak. Költ 7 iunii 1790

(*Ibidem*, f. 12. Concept)

*

RESPECTABILULUI DOMN VICE COMITE AL SĂTMARULUI CSEH FRANCISC

Scrisoarea domnului vice comite şi cuvintele soldaţilor trimişi aici m-au determinat să desfac scrisorile adresate comandei militare de aici. Găsind în acestea declaraţiile dezertorilor, văd că dezertarea este treaba ţăranilor din comitatul Szabolcs, pentru că scrisoara din Nagy Kálló este scrisă sub pecetea localităţii (fiind adresată) către Varga Ioan, care a rămas la Carei, ca să vină acasă pentru că nobilimea este sub arme. Ce consecinţă va avea aceasta, dacă soldaţii se vor alătura poporului de rînd, este uşor de imaginat. Consider că ar fi bine dacă domnul vice comite, pînă cînd ar rămîne pe acolo să aibă o grijă deosebită ca cei din comitatul Szabolcs să nu se sfătuiască prea mult cu acest Varga Ioan. Scris la 7 iunie 1790.

7

1790 iunie 7, Oradea

SPECTABILI DOMINO ORDINARIE VICE COMITI COMITATUS SZABOLCS JOSEPHUS SZATMÁRI!

Ma délután Szathmár vármegyei vice ispány Cseh Ferencz úr egy levél mellett küld(ött) hozzám 4 Devinsianus desertort s a levélben azt irja, hogy 22ot Károlyban meg tartott, minthogy azon instályák a vármegyét, hogy abbéli instantiajokat az ország gyűlésén promovealják, hogy nékiek német tisztyeik ne legyenek. A desertorokkal beszélgetvén, azt vettem észre, hogy hozzájok oly hír érkezett, mintha már ide haza a desertorokat nem fognák el. Ezen különös circumstantiak engem curiosussá tettek és kénszerítettek, hogy azon két leveleket a mellyek a katonákkal ad praefecturam militarem Magno Varadinum küldöttek a Máramarosi vice ispány úrtól fel bontanám. Ezek között az ide párban zárt két leg nevezetesebb fassiot találtam, a mellyekből látni való, hogy az Szabolts vármegyei parasztság a katonai fiait revocalja. A mostani oda való circumstantiákra nézve, mi következési lennének ennek által lehet látni, igen jó lészen tehát a popákon arra vigyáztatni, hogy ilyen levelek ne mennyenek, sőt a Kállói bírót is kérdésre vonni. Meg írtam most Csek Ferencz vice ispány úrnak is, hogy vigyáztasson azon legényekre, kivált Vargára, hogy a Szabolts vármegyei nép vele nem fog tanátskozni. Költ 7a iunii 1790

Estafetaliter

(*Ibidem*, f. 9. Concept)

*

RESPECTABILULUI DOMN PRIM VICE COMITE AL COMITATULUI SZABOLCS, SZATHMÁRI IOSIF,

Azi după masă vice comitele comitatului Sătmar, domnul Cseh Francisc, mi-a trimis patru dezertori din (regimentul) Devins cu o scrisoare în care scrie că a mai reţinut la Carei 22 (dezertori), întrucît au cerut comitatului să înainteze dietei ţării petiţia lor ca ei să nu mai aibă ofiţeri nemţi. Vorbind cu dezertorii, am obser-

https://biblioteca-digitala.ro

vat că la ei a ajuns ştirea cum că aici acasă dezertorii nu mai sînt prinşi. Aceste împrejurări deosebite m-au făcut curios şi m-au determinat să desfac cele două scrisori pe care domnul vice comite din Maramureş le-a trimis cu soldaţii (dezertori) la comandamentul militar din Oradea. Printre acestea am găsit şi aceste două declaraţii mai însemnate pe care le anexez aici, din care reiese că ţărănimea din comitatul Szabolcs îşi recheamă (acasă) fiii soldaţi. Avînd în vedere împrejurările de acolo, se poate prevedea ce urmări pot avea acestea, deci ar fi bine să se aibă grijă de preoţi, ca asemenea scrisori să nu mai poată porni, ba chiar şi judele din Carei să fie luat la întrebări. Am scris acum şi domnului vice comite Cseh Francisc să îi păzească pe flăcăii aceia, mai ales pe Varga, ca poporul din comitatul Szabolcs să nu se poată sfătui cu ei. Scris la 7 iunie 1790

https://biblioteca-digitala.ro